

بسمه تعالی

نقش حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در فرآیند تکاملی انقلاب نبوی

نسرین نصیری نوری^۱

طاهره محمدی^۲

چکیده

حضرت خدیجه کبری (سلام الله علیها) یکی از چهار زن برگزیده جهان می باشد. ایشان از جمله بزرگ ترین حامیان نشر دین اسلام بود. در آغاز بعثت پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله وسلم) برای اصلاح عقیدتی، اخلاقی و مبارزه با مفسدات اجتماعی راهی دشوار در پیش رو داشت؛ در حالی که اغلب جامعه در قالب تکفیر یا نفاق، بالأخص قبیله قریش در مقابل حضرت بودند. بنا به تأیید تاریخ، خدیجه (سلام الله علیها) که در جامعه خود به عنوان یک الگوی زن برتر مطرح بوده، در تثبیت اقتدار اجتماعی پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) و خنثی شدن توطئه مشرکان قریش و کمک به اسلام آوردن افراد، نقش بسزایی داشته است. این پژوهش با شیوه توصیفی تحلیلی و با استناد به کتب و مقالات هدف و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و متون تاریخی معتبر، تدوین و به دنبال کشف پاسخ این سؤال است که نقش حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در فرآیند تکمیلی انقلاب نبوی چیست؟

کلیدواژه: انقلاب نبوی، خدیجه (سلام الله علیها)، ام المومنین، پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم)، نقش

^۱. دانش پژوه سطح دو حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها) ساوه sibmobile552@gmail.com

^۲. دانش پژوه سطح دو حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها) ساوه Tmn3118@gmail.com

مقدمه

حضرت خدیجه (سلام الله علیها)، به علت موقعیت اجتماعی و خانوادگی و خصوصیات شخصیتی منحصر به فردی که داشت، نقش بسزایی در گسترش و تداوم اسلام ایفا نمود. آن حضرت از نیکوترین و عقیف‌ترین زنان عرب قبل از اسلام و اولین زن مسلمان بعد از ظهور اسلام و نیز از اشراف مکه و زنی خردمند، هوشمند، با درایت، پارسا و پاکدامن بود.

عظمت مقام حضرت خدیجه (سلام الله علیها)، همواره مورد استناد و فخر فرزندان ارجمند آن بانوی بزرگوار بوده است. امام حسین (علیه السلام) در ظهر عاشورا و در آن بحبوحه، خود را فرزند حضرت خدیجه (سلام الله علیها) می‌نامد و جنابش را با نام بلند این بانوی گرامی معرفی می‌کند. حضرت سید الساجدین (علیه السلام) نیز، در دربار یزید، در میان انبوه دشمنان اهل بیت (علیهم السلام)، نام خدیجه (سلام الله علیها) را بر زبان مبارکش می‌آورد و خود را فرزند او می‌نامد و شگفتا که صداها در گلو خفه می‌شود و کسی را جرئت سخن گفتن در برابر این استناد و افتخار نیست.

ثروتش از همه قریش بیشتر بود و اهالی مکه با اموال او پیش از آن که با پیغمبر (صلی الله علیه و آله) ازدواج کند، تجارت می‌کردند و خدیجه (علیها السلام) پس از ازدواج با پیغمبر (صلی الله علیه و آله) هر چه داشت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) بخشید و این ثروت هنگامی که پایه‌های تشکیل‌دهنده دعوت اسلامی به شمار می‌رفت؛ لذا شناخت مقام این بانوی بزرگوار به عنوان ام‌المؤمنین و کسی که همواره در مقابل کج‌رفتاری‌های مردم نادان و حوادث سهمگین آن روزگار، موجب دلگرمی و آرامش پیامبر و در حساس‌ترین شرایط و پرنج و بالاترین موقعیت‌ها نقشی ممتاز در نشر اسلام داشته ضروری است و غفلت از این بانوی تأثیرگذار در اسلام، زیبنده نیست.

الف: معرفی ابعاد شخصیتی حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

بر اساس منابع تاریخی، حضرت خدیجه (سلام الله علیها) در خانواده‌ای موحد و مؤمن به آئین ابراهیم حنیف، دیده به جهان گشود.

پدر و مادر ام‌المؤمنین حضرت خدیجه (علیها السلام) از خانواده‌های اصیل قریش هستند و در حسب و نسب که در میان اعراب خیلی ارزش دارند و از برترین افراد آن زمان به حساب می‌آیند.^۱ پدر ایشان خویلد بن اَسَد بن عبد العزّی بن قصیّ بن کلاب است؛ بنابراین، نسب حضرت خدیجه (علیها السلام) با رسول الله (صلی الله علیه و آله وسلم) در قصیّ بن کلاب به هم می‌رسد؛ چراکه ایشان جد چهارم خاتم النبیین (صلی الله علیه و آله وسلم) و جد سوم حضرت خدیجه (علیها السلام) است که نهایتاً نسب ایشان به حضرت ابراهیم (علیه السلام) می‌رسد.^۲ مادر ایشان، زنی فاضله به نام فاطمه بنت زائدة بن الاصم بن هرم^۳ بن رواحه بن حجر بن عبد بن معیص بن عامر بن لؤی بن غالب بن فهر است.

درباره تاریخ ولادت حضرت ام‌المؤمنین، خدیجه کبری (علیها السلام) گفته‌اند: پانزده سال پیش از حادثه عام الفیل زاده شده؛ ولی محقق توانا «باقر شریف قریشی» می‌فرماید: «ام‌المؤمنین، خدیجه (علیها السلام) در بهترین سرزمین از قطعات زمین که مکه مکرّمه است، سه سال قبل از عام الفیل به دنیا آمده‌اند».^۴

۱) حضرت خدیجه (سلام الله علیها) برترین زنان

۱. سجادی، الخدیجه علیها السلام امنا، ص ۱۰

۲. ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۸۴؛ ابن هشام، السیره النبویه، السیره النبویه، ج ۱، ص ۱۸۹؛ ابن کلبی، جمهره أنساب العرب، ج ۱، ص ۱۲۰؛ محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصیّ بن کلاب بن مرّة بن کعب بن لؤی بن غالب بن فهر بن مالک بن النضر بن کنانه بن خزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار بن معدّ بن عدنان بن اذ بن ادد بن همیسع بن یشجب بن أمین بن نبت بن قیذر بن إسماعیل بن ابراهیم علیه السلام.

۳. بلاذری، أنساب الأشراف، ج ۱، ص ۳۹۶

۴. سجادی، الخدیجه (علیها السلام) امنا، ص ۱۱ و ۱۲

آن بانو در زمان خود همچون آباء و اجداد خویش، از لحاظ حسب، نسب و ثروت و شخصیت، در زمره سرآمدان و بلکه در رأس آنها قرار داشت. در منابع تاریخی و دینی نیز القاب و اوصاف گوناگونی برای آن بانو ذکر شده است. اولین کنیه آن بانوی مکرمه را باید از زبان قرآن شنید که او و دیگر همسران پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) را «ام‌المؤمنین» لقب داده است.^۱ همچنین خدای متعال با عنوان «مبارکه» آن بانو را به حضرت عیسی (علیه السلام) معرفی نموده است.^۲ بر اساس روایات، در انجیل نیز با همین عنوان از آن بانو یاد شده است.^۳

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) نیز ایشان را «برترین و بهترین امهات مؤمنین» دانسته^۴ و هنگام معرفی آن بانو به جبرائیل امین، از ایشان با تعبیر «هذه صديقه أمتي؛ این صدیقه امت من است» یاد کرده است.^۵ امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید مقصود از صدیقه، «معصومه» است.^۶ در یکی از زیارات نبی مکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) نیز با اوصافی همچون «صدیقه، طاهره، زکیه، راضیه، مرضیه، خدیجه کبری و ام‌المؤمنین» به آن بانو سلام داده شده است.^۷

۲) حضرت خدیجه (سلام الله علیها) بهترین همسر رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم)

در کتاب صحیح بخاری و مسلم، از عایشه آمده که گفت: «من بر هیچ زنی از زنان پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) حسادت نورزیدم، چنان که بر خدیجه (سلام الله علیها) حسادت ورزیدم، درحالی که من او را ندیده بودم. پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) زیاد از او یاد می‌کرد و همواره گوسفندان زیادی قربانی می‌کرد و سپس آن را برای دوستان خدیجه (سلام الله علیها) می‌فرستاد. من به پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) گفتم: گویا در دنیا به جز خدیجه (سلام الله علیها) کس دیگری نبوده است!

۱. احزاب: ۶

۲. محدث قمی، کحل البصر، ص ۷۰

۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۲

۴. سیلاوی، الانوار الساطعه، ص ۲۲۶

۵. ابن کثیر، البدایه و النهایه ابن کثیر، ج ۲، ص ۶۲

۶. کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۴۵۹

۷. مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۸۹

پس پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمود: او همسر دوست‌داشتنی من و زنی با خرد و عاقل بود و مرا از او فرزند بود.^۱

۳) حضرت خدیجه (سلام الله علیها) بخشنده‌ترین زن عرب

حضرت خدیجه (سلام الله علیها) هنگام ازدواج با پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) عرض نمود: «أنا و مالی و جَواری و جَمیع ما أَمَلکَ بَینَ یَدَیکَ وَ فِی حُکْمِکَ، اَلْأَمْنَعُکَ مِنْ شَیْئاً»^۲ خودم و اموالم در خدمت شما هستیم و تمام چیزهایی که متعلق به من است در اختیار تو و تحت فرمان تو است. من هرگز مانع از تصرف تو در اموالم نمی‌شوم».

پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) از ثروت خدیجه (سلام الله علیها) برای گسترش اسلام استفاده نمود. در دوران اقامت اجباری و تحریم اقتصادی سه ساله مسلمانان در شعب ابوطالب، حضرت خدیجه (سلام الله علیها) تمام دارایی خود را در اختیار شعب نشینان قرار داد و سبب نجات مسلمانان شد.^۳

ب: آغازین روزهای ایجاد انقلاب نبوی

«بیشترین تمرکز پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در مرحله آغازین انقلاب حضرتش، بر روی پرورش افراد زبده و ممحض در اسلام است. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در محیط جاهلی مکه و در مرحله ایجاد انقلاب، چاره‌ای جز این ندارد که تک‌تک به سراغ افراد و تربیت و هدایت آن‌ها و به اصطلاح، آدم‌سازی فردی نماید و این لازمه هر حرکتی است که قرار است از صفر شروع شود. در محیط جاهلی مکه، پیامبر وقتی می‌خواهد آدم‌سازی نماید، مجبور است یکی یکی درست کند؛ لذا برای ایجاد آن‌چنان نظامی، یک عده خواص لازمند، یک عده سنگ زاویه و زیربنا. در واقع پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در سال‌های آغازین بعثت، در فضایی که همه ارزش‌ها، ارزش‌های جاهلی بود و تعصب‌ها، غیرت‌ورزی‌های غلط، کینه‌ورزی‌های عمیق، قساوت‌ها، شقاوت‌ها،

۱. البخاری الجعفی، صحیح البخاری، ج ۵، ص ۳۸.

۲. مجلسی، بحار الانوار، ج ۰۶ ص ۵۵، باب ۵

۳. الذهبی الشافعی، سیر اعلام النبلاء، ج ۵، ص ۱۱۶

ام‌المؤمنین خدیجه (علیها السلام) جایگاهی بس والا را در اسلام از آن خویش ساخته است؛ زیرا در شمار مهم‌ترین نمادهای این آیین است که در بنای کاخ اسلام و استواری پایه‌های آن مشارکت داشتند.

ام‌المؤمنین خدیجه (علیها السلام) در نشر اسلام، نقشی ممتاز داشته است، آن هم در حساس‌ترین شرایط و پررنج و بالاترین موقعیت‌ها. در آن روز که قریش بر ستیز با اسلام و خاموش ساختن نور این آیین و دور ساختن آن از زندگی عقیدتی و اجتماعی خویش، هم‌داستان شده بودند، رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را به‌جز ابوطالب (علیه‌السلام) پشتیبان اسلام و بانو خدیجه (علیها السلام) یار و یآوری نبود و در سایه حمایت این دو بود که نهال اسلام بالیدن گرفت و استوار و تنومند بر پای خویش ایستاد.^۱ از شخصیت‌های کم‌نظیری که در جامعه ایمانی ما کمتر از او یاد می‌شود و حق بزرگی بر همه ما دارد و در ادای حقش بسیار کوتاهی شده است، بانوی بزرگ اسلام، مادر اهل ایمان، ام‌المؤمنین، حضرت خدیجه کبری (علیها السلام) است.^۲

با توجه به نکات یاد شده، خدیجه به‌عنوان اولین بانوی مسلمان در ترویج فرهنگ اسلامی و الگوهای یک زن مسلمان و با کمال نقش والای خود را ایفا کرده است و بانوان بسیاری از تربیت عملی وی درس‌ها آموخته‌اند. اهمیت فضائل اخلاقی و کمالات انسانی در وجود این بانوی با فضیلت آنگاه به اوج خود می‌رسد که نگاهی به وضع زن در ایام جاهلیت و قبل از بعثت پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) بیندازیم. زن در آن روز نه‌تنها از حقوق خود محروم بود و با رقت‌آورترین وضع زندگی می‌کرد، بلکه به‌عنوان مایه ننگ و عار و موجودی شوم زنده‌به‌گور می‌شد. خدیجه (سلام‌الله‌علیها) در چنین عصری اثبات نمود که یک زن، نه‌تنها حق حیات دارد و باید حقوق مسلم خود را استیفا نماید؛ بلکه می‌تواند با اعمال شایسته و تلاش و کوشش، به مرحله‌ای برسد که خداوند متعال به او سلام برساند؛ همچنان که امام باقر (علیه‌السلام) از پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نقل می‌کند: «شبی که در معراج بودم، به هنگام بازگشت از سفر معراج به جبرئیل گفتم: ای جبرئیل! آیا

^۱. همان، ص ۳۴۶

^۲. فرح زاد، خدیجه بانوی بزرگ اسلام،

خواستهای از من داری؟ گفت: خواهش من این است که از طرف خداوند و من، به خدیجه (سلام الله علیها) سلام برسانی»^۱.

اسلام، نه تنها راه درست زیستن را به بشر می آموزد، بلکه در مکتب اسلام انسان‌هایی تربیت می‌شوند که تجسم آموزه‌های ناب اسلامی هستند. خدیجه (سلام الله علیها) اولین نماد زن مسلمان است؛ زن مسلمانی که مزین به تمام صفات والای انسانی است. خدیجه (علیها السلام) بانوی صبور، فهیم، مهربان، دل سوز، مؤمن و مقید بود و به جاست رهروان راه اسلام و به ویژه بانوان مسلمان، وی را سرلوحه زندگی و خط‌مشی خویش قرار دهند.

^۱. ابن عبدالبرّ، الاستیعاب ج ۲، ص ۷۲۰

نتیجه‌گیری

با توجه به نقش بی‌بدیل حضرت خدیجه (سلام‌الله‌علیها) در حمایت و همراهی پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه و آله وسلم) در دوران آغازین بعثت، می‌توان نتیجه گرفت که ایشان یکی از مهم‌ترین پایه‌های انقلاب نبوی محسوب می‌شود. از اولین بانویی که به پیامبر ایمان آورد و با جان و مال خود به تقویت اهداف اسلام پرداخت تا بانویی که در شرایط سخت تحریم اقتصادی شعب ابی‌طالب، تمام ثروت و دارایی خود را صرف حمایت از اسلام کرد، حضرت خدیجه (سلام‌الله‌علیها) نماد صبر، ایثار، و از خودگذشتگی در مسیر پیشرفت انقلاب نبوی بود.

بدون شک، نقش محوری ایشان در تقویت روحیه پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه و آله وسلم)، حمایت مالی و معنوی از نهضت اسلامی، و ارائه الگوهای همچون حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) و امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) نشان‌دهنده اهمیت جایگاه ایشان در فرآیند تکاملی انقلاب نبوی است.

فهرست منابع

قرآن کریم

- ۱) ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن‌هبه‌الله، شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید، ج ۱۳، قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی‌نجفی، ۱۴۰۴ ق
- ۲) ابن خلدون، عبد الرحمن بن محمد بن محمد، ابن خلدون، تاریخ ابن خلدون، ج ۲، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۸ ق.
- ۳) ابن سعد، محمد بن سعد، الطبقات الكبرى، ج ۳، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۰.
- ۴) ابن عبدالبرنمری اندلسی، یوسف بن عبدالله، الاستیعاب فی معرفه الاصحاب، ج ۴، محقق: علی‌محمد، بجاوی، چاپ اول، بیروت: دارالجمیل، ۱۴۱۲ ق.
- ۵) ابن کلبی، هشام بن محمد، جمهره‌النسب لابن‌الکلبی، ج ۱، چاپ محمود فردوس عظم، قاهره ۱۹۸۲.
- ۶) ابن هشام حمیری، عبدالملک، السیره النبویه، ج ۱، بیروت، دارالمعرفه، بی‌تا.
- ۷) ابن‌کثیر، عماد‌الدین اسماعیل، البدایه والنهایه، ابن‌کثیر، ج ۲، بیروت، مکتبه المعارف، ۱۴۰۸ ق.
- ۸) ابی‌یعقوب، احمد، تاریخ یعقوبی، ج ۲، تحقیق: عبدالامیر مهنا، بی‌چاپ، بیروت: دارصادر، ۱۳۵ ق.
- ۹) البخاری الجعفی، محمد بن اسماعیل ابوعبدالله، صحیح البخاری، ج ۵، دمشق: دار طوق النجاة، ۱۴۲۲ ق
- ۱۰) بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف، ج ۱، دمشق: چاپ محمود فردوس عظم، ۱۹۹۶-۲۰۰۰.
- ۱۱) بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۵/۳۱
- ۱۲) پژوهشگران حوزه علمیه قم، زندگینامه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)، ناشر دیجیتالی: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، بی‌تا.

١٣) الذهبى الشافعى، شمس الدين ابو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان، سير اعلام النبلاء، ج ٥، تحقيق: شعيب الارناؤوط، محمد نعيم العرقسوسى، بيروت: مؤسسۃ الرسالة، ١٤١٣ هـ
١٤) رفيعى محمدى، ناصر، شناخت نامه حضرت خديجه عليها السلام، قم: جامعه المصطفى العالميه بى تا.

١٥) سبحانى، جعفر، فروغ ابدیت، ج ١، قم، بوستان كتاب قم، ١٣٨٥

١٦) سجادى، مجتبى، الخديجه عليها السلام امنا، اصفهان: آيينه هستى، ١٤٠٠.

١٧) سيلوى، غالب، الانوار الساطعه، بى جا، محلاتى، ١٤٢٤

١٨) صادقى اردستانى، احمد، حضرت محمد صلى الله عليه و آله و سلم و خديجه عليها السلام، قم: فجر قرآن كريم ١٣٨٤.

١٩) طبرى، محمد بن جرير، تاريخ الامم و الملوك، ج ٢، بيروت، دارالتراث، ١٣٨٧.

٢٠) _____، تاريخ طبرى، ج ٢، بيروت: مؤسسۃ الاعلمى، ١٤١٥ ق

٢١) عاملى، جعفر مرتضى، الصحيح من سيرۃ النبى الاعظم، ج ٣، بيروت، دارالهادى - دارالسيرة، ١٤١٥ ق

٢٢) فرح زاد، حبيب الله، خديجه بانوى بزرگ اسلام، قم: طوبای محبت، ١٣٩٩.

٢٣) كلينى، محمد بن يعقوب، اصول كافى، ج ١، تحقيق على اكبر غفارى، بيروت، دارالأضواء، ١٤٠٥ ق.

٢٤) مجلسى، محمد باقر، بحار الانوار، ج ١٥، بيروت: الوفا، ١٤٠٣ ق.

٢٥) محدث قمى، عباس بن محمد رضا، كحل البصر فى سيره سيد البشر، بيروت، مؤسسۃ الوفاء، ١٤٠٤ ق.

٢٦) ميرشريفى، على، پیام آور رحمت، تهران: سمت، ١٣٨٥ ش.

٢٧) يعقوبى، احمد بن اسحاق، تاريخ اليعقوبى، ج ٢، بيجا، داراصادر، بى تا.